

НАУЧНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ «БЕЛАРУСКАЯ ІНТЭЛЕКТУАЛЬНАЯ ТРАДЫЦЫЯ: КРОС-КУЛЬТУРНЫ ДЫЯЛОГ»

А. А. Барадуля

Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь

A. Borodulia

Belarus State Economic University, Minsk, Belarus

УДК 101.8:316.3(043.3)

ГЕНДАРНАЕ САМАВЫЗНАЧЭННЕ БЕЛАРУСКАЙ ЖАНЧЫНЫ GENDER SELF-DETERMINATION OF THE BELARUSIAN WOMEN

У артыкуле аналізуецца становішча жанчын у Рэспубліцы Беларусь, разгледжаны паняцці гэндару, гэндарнай ідэалогіі, мяркуецца аўтарскае бачанне жаночага самавызначэння ў выглядзе біяхатнага грамадства. Аўтарам асабліва падкрэсліваецца, што ў беларускім грамадстве існуюць рэальныя перадумовы развіцця сацыяльных адносін з улікам спецыфікі быцця жанчыны і яе асаблівага становішча ў грамадстве.

Ключавыя словы: гэндар, гэндарная няроўнасць, дыскрымінацыя, жаночае пытанне, біяхат.

The article analyzes the situation of women in the Republic of Belarus, the concepts of gender, gender ideology, it is assumed the author's vision of female self-determination in the form bearcat's society. The author emphasizes that in Belarusian society there are real preconditions for the development of social relations taking into account the specifics of being a woman and her special position in society.

Key words: gender, gender inequality, discrimination, women's issues, Bearcat

Нягледзячы на прагрэс апошняга часу, гэндарная няроўнасць устойліва захоўваецца ў многіх сферах жыцця – ў сацыяльных інстытутах, эканоміцы і палітыцы. Дыскрымінацыя праяўляецца галоўным чынам у выглядзе няроўнасці ў асноўных правах, доступе да рэсурсаў і кіраванні імі, у занятасці і аплаце працы, у прыняцці рашэнняў.

Гэндарныя няроўнасці карэнным чынам падрываюць эфектыўнасць палітычных стратэгіяў, накіраваных на развіццё. Разам з тым гэтая праблема часта ляжыць на перыферыі палітычнага дыялогу і выпрацоўкі рашэнняў – як ва ўнутранай палітыцы краін, так і на міжнароднай арэне. З большага гэты недагляд адбываецца з-за нежадання палітычных

дзеячаў мець справу з тымі надзённымі тэмамі, якія, на іх думку, нейкім асаблівым спосабам звязаны з нормамі грамадскай маралі, рэлігіяй ці культурнымі традыцыямі.

Эканамічнае развіццё адкрывае шырокія шляхі і магчымасці для павышэння ўзроўню гендарнай роўнасці на працяглы перыяд часу. Але адзін эканамічны рост, сам па сабе, яшчэ не прынясе жаданых вынікаў. Патрэбна таксама такая інстытуцыянальная серада, якая будзе гарантаваць жанчынам і мужчынам роўныя правы і магчымасці, а акрамя яе – адпаведная палітыка, накіраваная на выкараненне ўстойліва існуючых праяў няроўнасці.

Рашэнне гендарных праблем магчыма на шляху стварэння гендарнай ідэалогіі. Ідэалогія (ад грэч. *idea* – ідэя, вобраз і *logos* – слова, паняцце) уяўляе сабой сістэму канцэптуальна-тэарэтычных поглядаў і ідэй, а таксама эмацыйна-псіхалагічных сродкаў, якія выказваюць асноўныя сацыяльныя праграмы і прыярытэты, інтарэсы і мэты, ідэалы і каштоўнасці пэўных сацыяльных супольнасцей і арганізацый, нацыяў і дзяржаў, палітычных партый і грамадскіх рухаў, якія накіроўваюць іх дзейнасць на захаванне або пераўтварэнне існуючага грамадскага ладу [1, с. 28]. Такім чынам, новая ідэалогія беларускай дзяржавы будзе рашэннем гендарных праблем няроўнасці з дапамогай біяхата.

Гендарная ідэалогія, нарадзіўшыся ў канцы другога тысячагоддзя, пацягнула за сабой гендарную палітыку многіх краін, якая прадугледжвае новую культуру ўзаемаадносін, структуравання грамадства, падыходаў да яго развіцця. Сёння робіцца імклівы паварот грамадскай думкі ў бок гендарнага раўнапраўя, зацікаўленасць у ажыццяўленні гендарнай палітыкі. Можна канстатаваць, што гендар цяпер з’яўляецца сацыякультурным феноменам і адначасова сацыякультурнай праблемай.

Гендарныя, навучальныя і сацыяльныя праграмы каштоўныя тым, што ў іх абмяркоўваюцца і аналізуюцца праблемы, якія тычацца ўсіх нас: асабліва асобы і яе адносін з іншымі, з светам, свабода і межы свабоды, адрозненні паміж людзьмі і неабходнасць захавання прынцыпу роўных правоў, сям’я, адносін бацькоў і дзяцей і многае іншае. Яны накіраваныя на развіццё сацыяльнай адказнасці чалавека, абарону яго правоў, фарміраванне сістэмы каштоўнасцей.

Такім чынам, гендар – гэта не нешта статычнае і нязменнае, а наадварот, гэта дынамічная раўнавага, якая можа перамяшчацца ў бок як мужчын, так і жанчын [2, с. 115]. Таму толькі на шляху партнёрскіх адносін мужчыны і жанчыны Рэспубліка Беларусь і краіны СНД маюць агульную будучыню.

Разам з тым да гэтага часу роля жанчын у развіцці грамадства не ў поўнай меры адпавядае іх патэнцыйным магчымасцям і патрабаванням сацыяльнай справядлівасці. Аб’ектыўнае становішча жанчын змяняецца не так хутка, як хацелася б: дыскрымінацыя з адкрытай становіцца схаванай. Бо любая дыскрымінацыя, яўная ці прыхаваная, супярэ-

чыць гуманістычным прынцыпам сучаснай культуры і перашкаджае станаўленню дэмакратыі, павагі да правоў чалавека.

Выявіць формы дыскрымінацыі па прыкмеце полу, сістэматычны і сістэмны характар яе праявы можна толькі пры правядзенні гендарнай аналізу існуючага заканадаўства, а таксама асноўных сфер жыццядзейнасці мужчын і жанчын.

Варта прызнаць, што на ўзроўні заканадаўчых пастановаў ніякіх дыскрымінацыйных палажэнняў у адносінах да жанчын у рэспубліцы няма. Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь 1994 года (са зменамі і дапаўненнямі) [3] змяшчае шырокі пералік прыкмет, па якіх дыскрымінацыя па прыкмеце полу не дапускаецца. Так, згодна з артыкулам 22 усе роўныя перад законам і маюць права без усякай дыскрымінацыі на роўную абарону правоў і законных інтарэсаў.

На жаль, многія юрыдычныя нормы, замацаваныя ў заканадаўстве, далёка не заўсёды рэалізуюцца на практыцы. Таму існуе разрыў паміж роўнасцю правоў жанчын і мужчын па законе і рэалізацыяй гэтых правоў у рэальным жыцці. Ва ўмовах рэфармавання палітычнай і эканамічнай сістэмы грамадства да існуючых праблем, якія адлюстроўваюць фактычную няроўнасць жанчын у асноўных сферах жыццядзейнасці, дадаліся новыя.

Пагаршэнне становішча жанчын у пераходны перыяд выяўляецца ў празмерна высокай іх працоўнай нагрузцы як на вытворчасці, так і ў побыце; фемінізацыі беднасці, росце жаночага беспрацоўя; нязначным прадстаўніцтве жанчын у органах заканадаўчай і выканаўчай улады, асабліва ў вышэйшых яе эшалонах; зніжэнні паказчыкаў здароўя і працягласці жыцця; росце дзіцячай і мацярынскай смяротнасці; распаўсюджвання асацыяльных форм паводзін і гвалту ў сям'і, грамадстве і т. д. Практычна ні адзін выпадак парушэння правоў жанчын у працоўнай сферы не стаў прадметам судовага разбору. У свядомасці большай часткі насельніцтва, асабліва жанчын, слова «суд» дагэтуль асацыюецца з месцам, дзе вызначаецца мера пакарання за супрацьпраўныя дзеянні, а не з месцам, дзе абараняюцца парушаныя правы. Можна канстатаваць, што жанчыны рэспублікі не з'яўляюцца паўнапраўнымі ўдзельніцамі працэсу прыняцця рашэнняў, якія маюць ключавое значэнне для жыцця грамадства і будучых пакаленняў. Прагрэс, дасягнуты ў пашырэнні прадстаўніцтва жанчын ва ўладных структурах, можна ахарактарызаваць простаай формулай: узрослы патэнцыял і абмежаваныя магчымасці яго рэалізацыі. Узрослы патэнцыял характарызуецца высокім узроўнем адукацыі, высокай прафесійнай і грамадскай актыўнасцю. Другая частка формулы пераканаўча пацвярджаецца лічбавымі дадзенымі. Асабліва наглядна сітуацыя адхіленасці жанчын ад прыняцця рашэнняў праяўляецца ў сферы заканадаўчай улады і ў дзейнасці палітычных партый.

Змяненне існуючай сітуацыі патрабуе намаганняў усяго грамадства, у тым ліку і няўрадавых арганізацый. У першую чаргу неабходна рэфармаваць заканадаўства ў адпаведнасці з міжнароднымі нормамі, павысіць

узровень прававой культуры насельніцтва, стварыць крызісныя цэнтры (прытулкі) доўгачасовай дапамогі, кансультацыйныя пункты экстраннай дапамогі, арганізаваць тэлефонныя «гарачыя лініі» з кваліфікаваным персаналам, сістэму інфармавання жанчын аб адпаведных відах дапамогі і т. д. Неабходна ажыццяўляць збор статыстычнай інфармацыі пра выпадкі насілля ў сям’і, вылучыўшы іх у асобную катэгорыю злачынстваў, увесці паказчыкі па злачынствам у адносінах да жанчын, якія характарызуюць удзельная вага спраў, якія скончыліся разглядам у судзе, праводзіць даследаванні, якія дазваляюць выявіць ўмовы, абставіны і прычыны здзяйснення злачынства. Акрамя таго, неабходна актывізаваць міжнароднае супрацоўніцтва ў галіне прыцягнення да адказнасці і пакарання асоб, вінаватых у арганізацыі гандлю жанчынамі.

У цэлым жа рэалізацыя палітычных, сацыяльных, эканамічных і культурных правоў жанчын мяркуе:

- стварэнне механізму, які забяспечваў бы практычнае ажыццяўленне ўсіх заканадаўчых палажэнняў, кантроль і адказнасць за іх захаванне;
- збор урадавымі і няўрадавымі арганізацыямі інфармацыі аб парушэннях правоў чалавека па прыкмеце полу;
- адлюстраванне такіх парушэнняў ва ўсіх відах статыстычнага ўліку;
- узаемадзеянне і каардынацыю дзейнасці ўсіх органаў і механізмаў па абароне правоў чалавека з мэтай забеспячэння правоў жанчын;
- комплексную праграму асветы жанчын і насельніцтва ў цэлым у галіне правоў чалавека.

Відавочна, што пакуль яшчэ ў нашым грамадстве захоўваецца дыскрымінацыя жанчын з боку мужчын (відавочная і прыхаваная), што замацавана ў няроўнасці іх статусаў у большасці сацыяльных структураў і ў грамадскіх стэрэатыпах. Таму фемінізм як сацыяльны рух за фактычны раўнапраўе жанчын і як ідэалогія роўнасці палоў будзе знаходзіць у Беларусі новых саюзнікаў, што, зрэшты, не закрывае іншых шляхоў паліпшэння становішча жанчын і ўсяго насельніцтва рэспублікі.

У навукова-гістарычных публікацыях, якія ўздымаюць пытанне аб ролі гендара ў размеркаванні ўладных паўнамоцтваў, узводзіцца адрозненне паміж, з аднаго боку, легітымнай палітычнай уладай, фармальна прызнаным аўтарытэтам, які дае санкцыянаванае грамадствам права прымаць абавязковыя для яго членаў рашэнні, і з другога – магчымасцю аказваць на людзей і падзеі нефармальныя ўплыў. У адпаведнасці з гэтым пашыраецца і разуменне палітычнай гісторыі, у прадмет якой ўключаецца не толькі афіцыйная палітыка, але і ўсё, што так ці інакш датычыцца ўладных адносін у грамадстве. Палітычны аспект стаў ўгледжвацца не толькі ў адносінах паміж манархам і падданымі, але таксама паміж гаспадаром і слугой, бацькам і сынам, мужам і жонкай. Сёння пашыраная і ўзбагачаная канцэпцыя ўлады займае вельмі прыкметнае месца ў гендэрнай гісторыі, паколькі адной з яе цэнтральных задач з’яўляецца вывучэнне магчымасцяў і здольнасці жанчын, пазбаўленых доступу да фар-

мальных інстытутаў палітычнай улады, аказваць апасродкаваны ўплыў на прыняцце рашэнняў у публічнай сферы і на дзеянні іншых людзей або груп ва ўмовах патрыярхальнага панавання.

Паняцце «women's power» ужываецца ў мностве прац, якія разглядаюць уздзеянне жанчын на палітычныя рашэнні і палітычныя падзеі, іх ролю ў эканоміцы і грамадскім жыцці, іх уплыў на фарміраванне і перадачу культурных стэрэатыпаў (у тым ліку з дапамогай уласнай творчай працы), а таксама асаблівасці так званых жаночых сетак уплыву. Вельмі рэдка, валодаючы фармальным аўтарытэтам, жанчыны сапраўды размяшчалі эфектыўнымі каналамі нефармальнай уплыву: уладкоўваючы шлюбы, яны ўсталёўвалі новыя сямейныя сувязі; абменьваючыся інфармацыяй і распаўсюджваючы чуткі, фармавалі грамадскую думку; аказваючы заступніцтва, дапамагалі або перашкаджалі палітычнай кар’еры мужчын; прымаючы ўдзел у хваляваннях і паўстаннях, правяралі на трываласць афіцыйныя структуры ўлады і г. д.

Інструменты і формы гэтага ўплыву разглядаюцца гендарнымі гісторыкамі ў рамках розных мадэляў суадносін прыватнага і публічнага, якія адлюстроўваюць размеркаванне ўлады, прэстыжу і ўласнасці праз сістэму палітычных, культурных, эканамічных інстытутаў, якая ў кожным грамадстве вызначала канкрэтна-гістарычнаесэнсавае напаўненне паняццяў «мужчынскага» і «жаночага».

Розніца жаночага і мужчынскага пачаў, іх варожасць і сяброўства, распалены саюз палюсоў, у які яны зліваюцца, – адзін з самых «праклятых» пытанняў, якія здаўна мучаць чалавецтва.

Карэнная ломка ідзе і ва ўсіх жыццёвых ролях мужчыны і жанчыны, ва ўсіх іх сувязях – эканамічных і сямейных, сацыяльных і сэксуальных. У многіх краінах – і, мабыць у нас, – ужо даўно памірае патрыярхат, вяршэнства бацькоў. Але ці праўда, што на змену яму ідзе матрыярхат, вяршэнства маці? Відавочна, што цяпер нараджаецца новы, небывалы ўклад – біярхат, вяршэнства абодвух палоў (ад лац. *bi* – два і грэцкага *arche* – вяршэнства). Біярхатныя перавароты – гэта карэнная перабудова ўсіх жаночых роляў. Карыятады зараз трымае неба разам з Атлантам, жанчына становіцца такім жа рухавіком грамадства, як і мужчына. Ад гэтага ў корані змяняецца увесь уклад яе патрэбаў, ёсць сэнс жыцця. З нараджэннем біярхата сэнс жыцця жанчына бачыць у двух старонках жыцця – хатняй і прафесійнай.

Мужнасць і жаночасць – адны з галоўных вымярэнняў чалавека, сацыяльныя і культурныя рухавікі чалавецтва. Яны спарадзілі краевугольныя падмуркі чалавечай цывілізацыі, і культываваць, гадаваць іх, напэўна, важна, як і самыя высокія маральныя каштоўнасці. Жаночасць і мужнасць – не біялагічныя паняцці: гэта жаночае і мужчынскае праявы чалавечага, жаночае і мужчынскае перайначванні вышэйшых чалавечых уласцівасцяў. Менавіта гэтыя вышэйшыя ўласцівасці – ўласцівасці душы, маралі – і ёсць асноўнае напаўненне жаночасці і мужнасці, і іх галоўны змест – сацыяльнае, псіхалагічнае, маральнае, эстэтычнае і біялагічнае.

Сапраўдная чалавечная жаноцкасць і сапраўдная мужнасць – такія ж стрыжнёвыя чалавечыя каштоўнасці, як ісціна, дабро, прыгажосць, справядлівасць. І гадаваць іх, песціць, падтрымліваць трэба, мабыць, асоба і з самага дзяцінства, як мы гадуем іншыя стрыжнёвыя каштоўнасці.

Бірхатныя зрухі пачаліся гістарычна нядаўна – у мінулым стагоддзі. Заснавальнікі марксізму адразу ж паставіліся да іх як да карэнных гістарычных працэсаў. К. Маркс пісаў, што буйная прамысловасць разбурыла эканамічную базу старой сям’і і стварыла «новую эканамічную аснову для вышэйшай формы сям’і і адносін паміж мужчынам і жанчынай. Першай перадумовай вызвалення жанчыны з’яўляецца вяртанне ўсяго жаночага полу да грамадскай вытворчасці, што, у сваю чаргу, патрабуе, каб індывідуальная сям’я перастала быць гаспадарчай адзінкай грамадства» [4, с. 170].

Мужчынкае і жаночае пытанні сілкуюць і спараджаюць адзін аднаго, і змякчыць кожны з іх можна, мабыць, толькі змякчаючы іншы. Галоўны лозунг бірхата – паўнапраўе мужчын і жанчын.

Такім чынам, важна падкрэсліць, што паўнапраўе – гэта поўнае раскрыццё лепшых бакоў жаночай і мужчынскай прыроды; гэта як мага больш цесны саюз жаночага і мужчынскага пачатку у сям’і і побыце, у грамадстве і працы; гэта лад, а не разлад паміж жыццёвымі і эвалюцыйнымі ролямі жанчын і мужчын; гэта такая перабудова ўсяго жыцця, усіх жаноча-мужчынскіх адносін, пры якой яны люстрана адказвалі б іх чалавечай псіхалогіі і біялогіі. Менавіта ў гэтым заключаецца сутнасць усіх мараў і прадбачанне будучыні, пра якія казалі лепшыя розумы чалавецтва – ад утапістаў да заснавальнікаў марксізму. Бо поўнае разгортванне ўсіх чалавечых сіл – гэта самамэта, г. зн. вышэйшая мэта чалавека, якая ажыццявіма ў грамадстве вышэйшай волі.

Такім чынам, у беларускім грамадстве існуюць рэальныя перадумовы развіцця сацыяльных адносін з улікам спецыфікі быцця жанчыны і яе спецыфічнай сітуацыі ў грамадстве. Арыентуючыся на ідэалы адкрытасці, ненасілля і прыярытэту агульначалавечых каштоўнасцяў, асноўнай стратэгіяй ў доўгатэрміновай перспектыве забеспячэння раўнапраўя жанчын у Рэспубліцы Беларусь з’яўляецца развіццё гэндэнцый да ўзмацнення ролі жанчын у палітычным жыцці краіны і дзяржаўным кіраванні, кансалідацыя жаночых арганізацый у абароне сваіх правоў і інтарэсаў. Прыярытэтнымі напрамкамі забеспячэння гендарнага раўнапраўя з’яўляюцца: павышэнне статусу жанчын у грамадстве, іх ролі ў палітычным, эканамічным, сацыяльным і культурным жыцці краіны; далейшая рэалізацыя правоў жанчын; садзейнічанне захаванню і развіццю духоўных і маральных каштоўнасцей, нацыянальных традыцый беларускага народа; работа па дасягненню грамадзянскай згоды ў грамадстве, арыентацыя на ідэалы ненасілля і згоды; садзейнічанне ахове і паляпшэнню здароўя жанчын, павышэнню ўзроўню жыцця грамадзян Рэспублікі Беларусь.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Основы идеологии белорусского государства: курс лекций / под общ. ред. С. Н. Князева, С. В. Решетникова. – 2-е изд; стер. – Минск: Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2005. – Ч. 2. – 371с.

2. Бородуля, А. А. Актуализация гендерного подхода в социальной философии / А. А. Бородуля // Вестн. Белорус. гос. экон. ун-та. – 2011. – №1. – С. 114–119.

3. Конституция Республики Беларусь 1994 (с изменениями и дополнениями). – Минск: Беларусь, 1997. – 91 с.

4. Энгельс, Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. В связи с исследованиями Льюиса Г. Моргана / К. Маркс, Ф. Энгельс // Сочинения. – 2-е изд. – М.: Госполитиздат, 1961. – Т. 21. – С. 23–178.

П. Ю. Булаты

Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы, Мінск, Беларусь

P. Bulaty

Republican Institute of Higher School, Minsk, Belarus

УДК 94(474/476)ВКЛ:71+73.04

ПОШУКІ І АПІСАННЕ БЮСТА ТАДЭВУША РЭЙТАНА АЎТАРСТВА ЯНА АСТРОЎСКАГА

DETECTION AND CHARACTERIZATION OF A BUST OF TADEVUŠ REJTAN AUTHORSHIP JAN ASTROŪSKI

Артыкул прысвечаны твору мастацтва XIX ст. – бюсту нацыянальнага героя Беларусі Тадэвуша Рэйтана. Скульптура была створаная беларускім майстрам Янам Астроўскім і захоўвалася доўгі час у палацы графаў Тышкевічаў у Лагойску. У 1918 г. бюст быў перадазены ў Варшаву. У XX ст. звесткі аб ім сустракаюцца ў каталозе Нацыянальнага музея ў Варшаве. Яго дакладная лакалізацыя, актуальны стан і ступень захаванасці невядомыя. У працы апісваецца працэс пошуку бюста ў варшаўскіх музеях, які быў здзейснены аўтарам у 2015 і 2017 гг. Падаецца апісанне скульптуры Т. Рэйтана па стане на верасень 2017 г.

Ключавыя словы: скульптура, бюст, Рэйтан, Астроўскі, Варшава, культура памяці.

The article is devoted to the work of art of the XIX ct. – the bust of national hero of Belarus Tadevuš Rejtan. Belarusian artist Jan Astroŭski created the sculpture. It remained a long time in the palace of Count Tyškiewič in Lahojsk. In 1918, the bust has sent in Warsaw. In the XX ct. it details are found in the catalog of the National Museum in Warsaw. It not known location, status and degree of preservation. The paper describes the process of finding a bust in Warsaw museums committed by the author in 2015 and 2017. Served description sculptures T. Rejtan as of September 2017.

Key words: sculpture, bust, Rejtan, Astroŭski, Warsaw, culture of remembrance.